

‘नचिनिने भएछौ’ कविताको सङ्कथन विश्लेषण

प्रभा मरहटा कोइराला

नेपाली विभाग, वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, भरतपुर, चितवन

E-mail: koiralaprabha@gmail.com

Received: June 22, 2022, Accepted: Nov. 30, 2022

सारसङ्क्षेप

भाषाको सबैभन्दा ठुलो र आफैमा पूर्ण एकाइ सङ्कथन हो। आफैमा पूर्ण भएका तर जस्तोसुकै परिवेशमा प्रस्तुत गरिएका जुनसुकै भाषिक अभिव्यक्तिहरूलाई सङ्कथन भनिन्छ। यस्ता सङ्कथनहरूको अध्ययन र विश्लेषण गर्ने नवीन सिद्धान्त सङ्कथन विश्लेषण हो। यस लेखमा यही सैद्धान्तिक अवधारणा अनुसरण गर्दै कवि अगमसिंह गिरीको नचिनिने भएछौ कविताको विश्लेषण गरिएको छ। कविताका लुप्त पदहरू खोल्नुवा गरिएको छ। कवितामा रहेका प्रतिज्ञापितसूचक र अप्रतिज्ञापितसूचक शब्दहरूका बिचका सम्बन्धहरू खोजी गरिएको छ। यही आधारमा कवितामा उपयोग गरिएका वक्ता, श्रोता, परिवेश र आशय स्पष्ट भएको निष्कर्ष निकालिएको छ।

शब्दसूची : अप्रतिज्ञापितसूचक, आशय, लुप्तपद, वक्ता, प्रतिज्ञापितसूचक, श्रोता, सङ्कथन।

१. विषय परिचय

प्रस्तुत अध्ययन ‘नचिनिने भएछौ’ कविताको सङ्कथन विश्लेषणमा केन्द्रित छ। यस कविताका रचनाकार कवि अगमसिंह गिरी (वि.सं. १९८५-२०२७) हुन्। उनको *आत्मव्यथा* (२०१६), *जीवनगीत* (२०२४), *जलेको प्रतिबिम्ब रोएको प्रतिध्वनि* (२०३५) कवितासङ्ग्रहहरू र *याद* (२०१६), *आँसु* (२०२४), *युद्ध र योद्धा* (२०२७) खण्डकाव्यहरू प्रकाशित छन्। उनी सुप्रसिद्ध गीतकारका साथै स्वच्छन्दतावादी काव्यधाराका कवि हुन्। ‘नौलाख तारा उदाए’ गीतले उनलाई लोकप्रिय गीतकारका रूपमा चिनाएको देखिन्छ। उनको ‘नचिनिने भएछौ’ कविता *आत्मव्यथा* (२०१६) कवितासङ्ग्रहमा सङ्कलित छ। यस्ता कविता, कथालगायत वाक्यभन्दा माथिल्ला आफैमा पूर्ण सबै अभिव्यक्तिहरू सङ्कथन हुन्। सङ्कथन विश्लेषणबाट यस्ता विविध किसिमका सङ्कथनहरूको विश्लेषण गरी लुप्त पदहरू खोजी गरेर सान्दर्भिक आशय पत्ता लगाउन सकिन्छ। यस लेखमा सङ्कथन विश्लेषणको अवधारणाअनुसार ‘नचिनिने भएछौ’ कविताको सङ्कथन विश्लेषण गरिएको छ।

ध्वनिदेखि संज्ञानसम्मको भाषाको विस्तारित रूपलाई नै सङ्कथन भनिन्छ। मानवीय भाषिक व्यवहारका क्रममा यस्ता थुप्रै सङ्कथनहरू निर्माण भइरहेका हुन्छन्। सङ्कथनका विषय, वक्ता, श्रोता, सन्दर्भगत अर्थ र सम्बन्धको खोजी गरेर गरिने अध्ययन नै सङ्कथन विश्लेषण हो। सङ्कथन विश्लेषण कुनै पनि कथन अध्ययन र विश्लेषण गर्न सकिने नवीन पद्धति हो। सङ्कथन विश्लेषणका विभिन्न सैद्धान्तिक आधारहरूमध्ये यस लेखमा कवितामा रहेका लुप्त पदहरूको खोजी, प्रतिज्ञापितसूचक शब्दहरू र अप्रतिज्ञापितसूचक शब्दहरूको खोजी गरी सन्दर्भगत परिवेश, वक्ता, श्रोता, अर्थ र शब्दहरूका बीचको अन्तर्सम्बन्धको अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ। शब्द-शब्द बिचको सम्बन्धको खोजी गर्दा कवितामा लुप्त रहेका पदहरूको पहिचान गरी देखाइएको छ। सङ्कथनभित्र रहेका शब्दहरू बिचका अन्तर्सम्बन्धको पहिचान गरी सान्दर्भिक परिवेश तथा अर्थ पहिल्याउने गरी विश्लेषण गर्नु सङ्कथन विश्लेषणको मुख्य ध्येय रहेको हुन्छ। यही मान्यताअनुसार प्रस्तुत लेखमा ‘नचिनिने भएछौ’ कविताको विश्लेषण गरिएको छ।

२. सङ्कथन विश्लेषणको अवधारणात्मक प्रारूप

‘सङ्कथन’ शब्द ‘सू’ र ‘कथन’को योगबाट बनेको हो। यहाँ समको अर्थ असल, उन्नत, वा विशिष्ट भन्ने हुन्छ भने कथनको अर्थ उक्ति वा भनाइ भन्ने हुन्छ। यस आधारमा मानवीय भाव वा विचार व्यक्त गरिएको, आफैमा पूर्ण कथनलाई नै

सङ्कथन मानिन्छ। मानवीय भाषिक व्यवहारका क्रममा यस्ता थुप्रै सङ्कथनहरू बन्ने गर्दछन्। सङ्कथन विश्लेषण सम्बन्धी मान्यतालाई आधार मानेर यस्ता सबै सङ्कथनहरूका अध्ययन र विश्लेषण गर्न सकिन्छ। सङ्कथन भाषाको सबैभन्दा माथिल्लो एकाइ हो, यसले भाषाको सिङ्गो अभिव्यक्तिको प्रतिनिधित्व गर्छ (पौडेल, २०६९, पृ : १८)।

भाषाविज्ञानका विभिन्न शाखाहरूमध्ये सङ्कथन विश्लेषण पनि एउटा शाखा हो। यस सिद्धान्तका विभिन्न सैद्धान्तिक मान्यताहरू प्रस्तुत गर्ने भाषाशास्त्रीहरू भए तापनि यस अध्ययनमा अस्टिन (१९६२), सर्ले (१९६९) र माइकल भ्याकार्थीका मान्यताहरूलाई प्रमुख आधार मानिएको छ। यसले भाषाको मौखिक वा लिखित शृङ्खलाको संरचनागत आधारभित्र रही शब्दका अर्थ समातेर विश्लेषण गर्दछ। यसैलाई कथ्य सङ्कथन र लेख्य सङ्कथन गरी सङ्कथनका दुई भेद हुने धारणा पनि पाइन्छ (अधिकारी, २०६५ : २५३)। भाषाको प्रयोग कुन सन्दर्भमा भएको छ भन्ने कुराको पहिचान गरी सही अर्थ लगाएर विश्लेषण गर्नु, सङ्कथन विश्लेषणको मुख्य अभिप्राय हो। यसले हरेक सङ्कथनभित्र प्रयोग भएका शब्दहरूको पहिचान गरी प्रत्येक शब्दको अर्को शब्दसँग अन्तरसम्बन्ध हुन्छ र त्यही सम्बन्धको खोजी गरी भाषिक सन्दर्भको व्याख्या र विश्लेषण गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता राख्दछ। सङ्कथन विश्लेषण गरी अध्ययन गर्ने प्रक्रिया भाषा विज्ञानको नवीन आधार पनि हो।

सङ्कथन विश्लेषण शब्दको सर्वप्रथम प्रयोग गर्ने व्यक्ति जेलिड ह्यारिस हुन्। उनले १९५२ मा एउटा लेखमा भाषा तत्त्वहरूको विवरण चर्चा गर्दा 'डिस्कोर्स एनालाइसिस' ९म्कअयगचकभ ब्लबथिकषक० शब्दको उल्लेख गरेको पाइन्छ। उनले 'ह्येयर टोनिक'को विज्ञापनको भाषालाई उदाहरणको रूपमा लिएर विश्लेषण गरी सङ्कथनमा पनि यसको प्रयोग गर्न सकिने अवधारणा प्रस्तुत गरेका थिए। ह्यारिसले वाक्यमा आएका व्याकरणहरूको अन्तर्सम्बन्ध देखाएर सङ्कथनको विस्तारलाई देखाएका थिए। उनका यी अवधारणालाई सङ्कथन विश्लेषणको प्रारम्भिक बिन्दु मानिएको छ। त्यसपछि प्रतीकविज्ञान, आख्यानविज्ञान, सामाजिक भाषाविज्ञान, प्रकरणार्थविज्ञान आदिले सन्दर्भगत अर्थको विश्लेषण गरी सङ्कथन विश्लेषणको विकासमा सहयोग पुऱ्याउने कार्य गरे। सन्दर्भगत अर्थको विश्लेषण गर्दा सबै भाषाविज्ञानले सङ्कथन विश्लेषणमा पनि रुचि देखाएको पाइन्छ। सङ्कथन विश्लेषणले वाक्य-वाक्यबिचको सम्बन्ध, वक्ता र श्रोताका साथै लेखक र पाठकबिचको सम्प्रेषणीयताको अन्तर्सम्बन्धको अध्ययनलाई समेत आफ्नो अध्ययनको केन्द्र मानेको पाइन्छ। यसले शब्द र वाक्यसम्मको संरचनाको सम्बन्ध मात्र खोजी नगरी सिङ्गो सङ्कथनकै संरचनात्मक र सन्दर्भगत अर्थसम्बन्ध खोजी गरी अध्ययन गर्ने अवधारणा अगाडि सारेको छ। ह्यारिसपछि सन् १९९० का दशकमा डेल हाइम्स, अस्टिन, सले, एच.वि. ग्राइस, माइकल भ्याकार्थी आदिले पनि सङ्कथन विश्लेषणको विकासमा क्रमशः महत्त्वपूर्ण योगदान दिएको देखिन्छ। सङ्कथनमा वाक्यहरू सन्दर्भअनुसार सिलासिला मिलेर आएका हुन्छन्। यसरी आएका वाक्यहरूलाई वक्ताले कुन आशय व्यक्त गर्न शब्दहरूको संयोजन कसरी गरी सम्प्रेषण गरेको छ ? भन्ने कुराको अध्ययन सङ्कथन विश्लेषणमा गरिन्छ। यस्तो अध्ययनबाट सन्दर्भलाई बुझ्न सजिलो हुन्छ। लेखक, पाठक र परिवेश सङ्कथनका अनिवार्य तत्त्वहरू हुन्। भाषाको अर्थका साथै वक्ता र श्रोताको परिस्थितिअनुसार संरचना र प्रकार्यलाई मिलाएर सङ्कथन विश्लेषण गरिन्छ। यसले सङ्कथनगत उपयुक्तताको मात्र विश्लेषण नगरी भाषिक घटनाका रूपमा आउने जुनसकै र जस्तासुकै अभिव्यक्तिहरूको अध्ययन गर्न सक्दछ (भण्डारी, २०६८ : पृ. १४)। साना-साना भाषिक एकाइदेखि लिएर वृहत्तर महाकाव्य, कविता, उपन्यास, कथा, विविध किसिमका पाठहरू, संवाद, कुराकानी, भाषण, घोषणापत्र, प्रवचन, विशिष्ट कथन, विविध लेख रचनाहरू, अन्तर्वार्ता, विचार, विमर्श, चिठीपत्र आदि सबै सङ्कथन हुन्। यी सबै प्रकृतिका सङ्कथनहरू सङ्कथन विश्लेषणका अध्ययन क्षेत्रभित्र पर्दछन्। सङ्कथन विश्लेषण गर्दा वक्ता, विषय, श्रोता र परिवेशबिचको अन्तर्सम्बन्धको खोजी गरी सन्दर्भगत अर्थको खोजी गरिन्छ। प्रतिज्ञापितसूचक शब्द, अप्रतिज्ञापितसूचक शब्दका साथै लुप्त पदको पनि खोजी गरी सन्दर्भगत अर्थ पहिचान गरेर सान्दर्भिक विश्लेषण गर्ने कार्यमा यस अवधारणाले विशेष जोड दिन्छ। यसले सङ्कथनमा उपयोग गरिएका विषय, परिवेश र सहभागी पात्रहरूलाई अध्ययन तथा विश्लेषणको मुख्य केन्द्रबिन्दु बनाउँछ। सङ्कथन विश्लेषणका यिनै अवधारणाका आधारमा यहाँ 'नर्चिनिने भएछौ' कवितालाई सूक्ष्म अध्ययन गरी आगमनात्मक विधिबाट कवितामा रहेका लुप्त पदहरूको खोजी गरिएको छ। यस कवितामा आएका सहभागी वक्ता, श्रोता, विषयवस्तु, परिवेश र उचित सन्दर्भको पहिचान गर्ने प्रयास यस अध्ययनमा गरिएको छ। यस कवितामा प्रयोग भएका प्रतिज्ञापितसूचक र अप्रतिज्ञापितसूचक शब्दहरूको पहिचान गरी तिनीहरूको समीक्षा गर्ने कार्य पनि यस लेखमा गरिएको छ। व्याख्यात्मक विधिबाट वक्ताले प्रक्षेपण गरेका भावलाई शब्दका अर्थमा टेकेर विश्लेषण गरिएको छ।

३. 'नचिनिने भएछौ' कविताको सङ्कथन विश्लेषण

'नचिनिने भएछौ' मुक्त लयमा रचिएको कविता हो । यसभित्र जम्मा एघार, दस र आठ हरफका तीनवटा अनुच्छेद अर्थात् पङ्क्तिपुञ्ज मात्र रहेका छन् । जम्मा उनन्तिसवटा पङ्क्ति रहेको कविताभित्र लुप्त पदहरूको खोजी गरी कविताको सन्दर्भ, सान्दर्भिक पात्र, वक्ता र श्रोता, विषय र परिवेशको पहिचान गरिएको छ । कवितामा प्रयुक्त प्रतिज्ञापितसूचक शब्दहरू र अप्रतिज्ञापितसूचक शब्दहरू पहिचान गरी यस आधारमा समेत कविताको अध्ययन गरिएको छ ।

३.१ लुप्त शब्दको खोलुवा

'नचिनिने भएछौ' कवितामा जम्मा तीनवटा अनुच्छेदहरू रहेका छन् । यो गद्यात्मक कविता भएको हुँदा यसमा आन्तरिक लयविधान सबलरूपमा रहेको देखिन्छ । गद्यात्मक कविता भए पनि यसमा कतैकतै अन्त्यानुप्रास पनि मिलेको देखिन्छ । यसमा जम्मा एक सय सैंतिसवटा शब्दहरू रहेका छन् । यसमा कम्तिमा एक शब्ददेखि आठ शब्दसम्मका हरफहरू रहेका छन् । यसमा लुप्त पदहरू पनि धेरै नै रहेका छन् । ती लुप्त पदहरूलाई कवितामा राखेर सन्दर्भ स्पष्ट बनाउन सकिन्छ । 'नचिनिने भएछौ' कविताको पहिलो पङ्क्तिपुञ्ज यस्तो छ :

तिमी त यहाँ नचिनिने भएछौ !
 गालाका रगतहरू सुकिसकेछन्
 आँखाका ज्योति सब हराइसकेछन्
 तिमी ता रूँदारूँदै निदाएको
 बालक जस्तो
 कठोर कारागारको यातनाभोगी
 विरक्त, बन्दी जस्तो
 गाँस खोसिएको, बास लुटिएको
 विह्वल हतभागी जस्तो
 कस्तो कस्तो भएछौ
 तिमी ता यहाँ नचिनिने भएछौ !

माथिको यस पङ्क्तिपुञ्जमा व्याकरणिक दृष्टिले केही शब्दहरू लुप्त रहेका छन् । ती लुप्त शब्दहरूलाई कोष्ठकभित्र राखेर देखाउन सकिन्छ । कवितामा लुप्त भएका त्यस्ता शब्दहरूलाई कवितामा राखेर हेर्दा कविताको सन्दर्भ र विषयवस्तुको पहिचान गर्न सजिलो हुन्छ । त्यसैले यस पङ्क्तिका लुप्त पदलाई राखेर यसरी देखाउन सकिन्छ :

तिमी त यहाँ (कसैले वा मैले) नचिनिने (पो) भएछौ !
 (तिम्रा) गालाका रगतहरू (सब) सुकिसकेछन्
 (तिम्रा) आँखाका ज्योति (सब) हराइसकेछन्
 तिमी ता रूँदारूँदै निदाएको
 बालकजस्तो (भएछौ)
 (तिमी त) कठोर कारागारको यातनाभोगी
 विरक्त, बन्दीजस्तो (भएछौ)
 (तिमी त) गाँस खोसिएको बास लुटिएको
 विह्वल हतभागीजस्तो (भएछौ)
 (तिमी त) कस्तोकस्तो भएछौ
 तिमी ता यहाँ नचिनिने (पो) भएछौ !

यस कविता पुञ्जको पहिलो हरफमा नै 'तिमी' भनी सम्बोधन गरिएको छ । त्यसैले सबै कवितांशका सन्दर्भहरू तिमीसँग

जोडिएका छन् । सम्बोधक पात्र 'म' हुनु पर्छ तर लुप्त छ । नचिनिनु क्रियाले नचिन्ने व्यक्ति: विशेष तान्छ तर कवितामा लुप्त रहेको हुँदा कोष्ठकमा मैले वा कसैले थपेर वाक्य पूरा गरिएको छ । वाक्य पूरा गर्दा वक्ता, श्रोता, तिनीहरूको परिवेश र सन्दर्भ खुलेको छ । यस कवितापुञ्जको अन्य हरफमा पनि लुप्त शब्दको रूपमा 'तिमी' र 'भएछौ' रहेका देखिन्छन् जसलाई कोष्ठकमा देखाइएको छ । कवितांशभिन्न दुईवटा आश्चर्यबोधक चिन्ह आएका छन् । यी चिन्हले नचिनिने भएको सन्दर्भलाई जोड दिएको हुँदा ती हरफमा 'पो' लुप्त शब्द रहेको भन्ने बुझिन्छ र 'पो' थपिएको छ । 'पो' निपात थपेपछि भनाइमा जोड दिइएको कुरा प्रस्ट खुलेको छ । माथिको कवितापुञ्जलाई लुप्तपद समेत राखेर गद्यात्मक रूपमा यसरी देखाउन सकिन्छ :

- तिमी त यहाँ मैले वा कसैले नचिनिने पो भएछौ !
- तिम्रा गालाका रगतहरू सब सुकिसकेछन् ।
- तिम्रा आँखाका ज्योति सब हराइसकेछन् ।
- तिमी त रुँदारुँदै निदाएको बालकजस्तो भएछौ
- तिमी त कठोर कारागारको यातनाभोगी, विरक्त बन्दीजस्तो भएछौ ।
- तिमी त गाँस खोसिएको बास लुटिएको विह्वल हतभागीजस्तो भएछौ ।
- तिमी त खै कस्तोकस्तो भएछौ ।
- तिमी त यहाँ नचिनिने पो भएछौ !

माथिका पङ्क्तिहरूमा लुप्त पद राखेर वाक्य पूरा गरिएको छ । वाक्य पूरा हुँदा विषयवस्तु र परिवेश पनि खुलेको देखिन्छ । यसरी लुप्त पद राख्दा कवितांशका प्रत्येक हरफको अर्थ खुलाउन सकिन्छ ।

'नचिनिने भएछौ' कविताको दोस्रो पङ्क्तिपुञ्ज यस्तो रहेको छ :

अतीत-गौरवले धपक्क बलेको
अधिको चहकिलो अनुहारमा
ग्लानिका विषाक्त रेखाहरू कोरिएछन्
पहाडका वैशाखी वनमा
तिमी जङ्गली फूलभैँँ हँसिलो देखिन्थ्यो
तर अब ता चेहरामा तिम्रा
विषादका काला धर्साहरू कोरिएछन्
चोटमा भुक्न होइन बरु सहन सिकेछौ
अब ता अर्के अर्के जस्तो भएछौ
तिमी ता यहाँ नचिनिने भएछौ ।

माथिको यस पङ्क्तिपुञ्जमा व्याकरणिक दृष्टिले केही शब्दहरू लुप्त रहेका छन् । ती लुप्त शब्दहरूलाई कोष्ठकभिन्न राखेर देखाउन सकिन्छ । कवितामा लुप्त भएका सान्दर्भिक शब्दहरूको खोजी गरी वाक्यमा देखाउँदा कवितांशको विषय र सन्दर्भ खुलाउन सकिन्छ । यस कवितापुञ्जमा लुप्त रहेका शब्दहरूलाई राखेर यसरी देखाउन सकिन्छ :

(तिमी) अतीत (मा) गौरवले धपक्क बलेका (थियौ) ।
(तिम्रो) अधिको चहकिलो अनुहारमा (अहिले)
ग्लानिका विषाक्त रेखाहरू कोरिएछन् ।
(अहिले) पहाडका वैशाखी वनमा (पनि) तिमी जङ्गली फूलभैँँ हँसिलो देखिन्थ्यौ ।
तर अब ता तिम्रा चेहरामा विषादका काला धर्साहरू कोरिएछन् ।
(अहिले त तिमिले) चोटमा भुक्न होइन बरु सहन सिकेछौ ।
(तिमी) त अब अर्के अर्के जस्तो भएछौ ।
तिमी ता यहाँ नचिनिने भएछौ ।

यस कवितापुञ्जमा सम्बोधक म नै हुनुपर्छ तर लुप्त छ साथै सम्बोधित 'तिमी' पनि लुप्त पदका रूपमा रहेको देखिन्छ। सम्बोधित पात्र 'तिमी' राखेपछि मात्र यहाँ सन्दर्भ खुल्छ। 'तिमी' पात्रका अतीत पहिलो पङ्क्तिमा आएको छ तर क्रियापद 'थियौ' पनि लुप्त रहेको हुँदा कोष्ठकमा थपिएको छ। यस कविताशका कुनै कुनै हरफमा विचलनयुक्त शब्दहरू पनि आएका छन्। दोस्रो पङ्क्तिपछि उसका वर्तमानका क्षण तानिएका छन्। त्यसैले सन्दर्भ स्पष्ट पार्न लुप्तपद अहिले थपिएको छ। यसैगरी तेस्रो र चौथो पङ्क्तिमा अतीतको स्मृति आएको छ। बाँकी अरू पाँचवटा पङ्क्तिमा तिमी पात्रकै वर्तमानलाई देखाइएको हुँदा यस कविताशमा 'तिमी' र 'तिम्रो' गरी दुई अन्तर्सम्बन्धित पदहरू सबै हरफमा सन्दर्भ खुल्ने गरी आवश्यकताअनुसार थपिएको छ। ती पदहरूलाई कोष्ठकमा राखिएको छ। कोष्ठक हटाएर कवितालाई वाक्यमा यसरी देखाउन पनि सकिन्छ :

- तिमी त अतीतमा गौरवले धपक्क बलेका थियौ ।
- तिम्रो त्यो अधिको चर्किलो अनुहारमा अहिले ग्लानिका विषाक्त रेखाहरू कोरिएछन्।
- तिमीले त यहाँ चोटमा भुक्न होइन बरु सहन सिकेछौ ।
- तिमी अब ता अर्कै अर्कै जस्तो भएछौ ।
- तिमी ता यहाँ नचिनिने भएछौ ।

माथिका वाक्यमा कविताका हरफहरूलाई नै लुप्त पद थपी देखाइएको छ। कविताशका लुप्त पद थपी वाक्य पूरा बनाउँदा पात्रको अतीत र वर्तमानका परिवेश खुलेको छ। वक्ताको भनाइको सन्दर्भ पहिचान गर्न सजिलो बनेको छ।

'नचिनिने भएछौ' कविताको तेस्रो अनुच्छेदको पङ्क्तिपुञ्ज यस्तो रहेको छ :

*'तिमी को हौ' चिनाउन आएको होइन म
बितेको गौरवगाथा कहन आएको होइन म
तिम्रा सन्तप्त छातीका पीरहरू उखेल्न आएको होइन म
सजिलै खोसिएको गाँस
हलुकै लुटिएको बास दिलाउन आएको होइन म
छातीको त्यो गहिरो खोपिल्टा पुर्न आएको होइन म
केवल तिमी 'तिमी' नै हौ कि चिन्न आएको म
तर तिमी त यहाँ नचिनिने भएछौ!*

माथिको यस कविताशमा व्याकरणिक दृष्टिले केही शब्दहरू लुप्त रहेका छन्। विचलनयुक्त शब्दहरूको संयोजन पनि गरिएको छ। विचलन भएका शब्दहरूलाई मिलाएर लुप्त पदहरूलाई कोष्ठकमा राखेर कविताशलाई सहज बोध्य बनाउन सकिन्छ। त्यसैले यस कविताशमा पनि लुप्त पद कोष्ठकमा राखी विचलन भएका शब्दहरूलाई मिलाएर यसरी देखाउन सकिन्छ :

- म (यहाँ) 'तिमी को हौ' चिनाउन आएको होइन ।
- म (यहाँ तिम्रा) बितेका गौरव-गाथा कहन (पनि) आएको होइन ।
- म (यहाँ) तिम्रा सन्तप्त छातीका पीरहरू उखेल्न (पनि) आएको होइन ।
- म (यहाँ तिम्रो) सजिलै खोसिएको गाँस (र)
- हलुकै लुटिएको बास दिलाउन (पनि) आएको होइन ।
- म (यहाँ) तिम्रो छातीको त्यो गहिरो खोपिल्टा पुर्न (पनि) आएको होइन ।
- म (त यहाँ) केवल तिमी 'तिमी' नै हौ कि चिन्न (मात्र) आएको हो ।
- तर तिमी ता यहाँ नचिनिने (पो) भएछौ !

माथिको कविताशमा सम्बोधक 'म' र सम्बोधित 'तिमी पात्र' खुलेर आएका छन्। पहिलो र दोस्रो पङ्क्तिपुञ्जमा सम्बोधक म खुलेको थिएन। यस कविताशमा आएका क्रियापदहरूले वर्तमान काललाई चिनाएका छन्। स्थानवाची पद 'यहाँ' लाई 'चिनाउन आएको' क्रियाले सङ्केत गरे पनि कविताशमा लुप्त पदको रूपमा रहेको छ। यसरी नै 'यहाँ', तिम्रा, तिम्रो, पनि, मात्र, पो जस्ता पदहरू लुप्तरूपमा रहेकाले कोष्ठकमा देखाइएको छ। विचलन भई वाक्यको अन्त्यमा आएको 'म' पदलाई अगाडि

राख्दा अभ्र अर्थ स्पष्ट भएको छ । त्यसैले अगाडि ल्याई व्याकरणिक दृष्टिले मिलाइएको छ । कवितांशलाई व्याकरणिक दृष्टिले मिलाउन सन्दर्भले सङ्केत गरेका लुप्त पदहरू खोजी गरी राखिएको छ । यस कवतांशमा आएका लुप्त पदहरू समेत राखेर यसरी देखाउन सकिन्छ :

म यहाँ 'तिमी को हौ' चिनाउन आएको होइन ।
 म यहाँ तिम्रा बितेका गौरव—गाथा कहन पनि आएको होइन ।
 म यहाँ तिम्रा सन्तप्त छातीका पीरहरू उखेल्न पनि आएका होइन ।
 म यहाँ तिम्रा सजिलै खोसिएका गाँस र
 हलुकै लुटिएको बास दिलाउन पनि आएको हाइन ।
 म यहाँ तिम्रो छातीको त्यो गहिरो खोपिल्टा पुर्न पनि आएको होइन ।
 म त यहाँ केवल तिमी 'तिमी' नै हौ कि चिन्न मात्र आएको हो ।
 तर तिमी ता यहाँ नचिन्ने पो भएछौ !

माथिका वाक्यहरूमा कविताका हरफहरूमा आएका लुप्त पद र विचलनयुक्त पदहरूलाई सन्दर्भले सङ्केत गरेअनुसार मिलाएर राखिएको छ । यसरी लुप्त पदहरूलाई राख्दा कवितांशको सन्दर्भ, विषयवस्तु, पात्र र आशय खुलेको देखिन्छ ।

३.२ कविताको विषय, परिवेश र सन्दर्भ

कुनै पनि सङ्कथनमा रहेका लुप्त पदहरू राखेर वाक्यका रूपमा देखाउँदा सहज र सरलरूपमा विषय, परिवेश र सन्दर्भगत आशय बुझ्न सकिन्छ ।

'नचिन्ने भएछौ' कवितामा लुप्त पदहरू राखेर वाक्यका रूपमा देखाउँदा सहज र सरल रूपमा विषय, परिवेश र सन्दर्भ खुलेको छ । कविताको विषयवस्तु, पात्रको परिवेश र त्यसले सङ्केत गरेको सन्दर्भबाट कविताको आशय बुझ्न सहज स्थिति बनेको छ । यस कवितामा सम्बोधक पात्रको रूपमा म (कवि) र सम्बोधित पात्रको रूपमा तिमी आएका छन् । कविताको सुरुमै म पात्रले तिमीलाई यहाँ नचिन्ने भएछौ भनी सम्बोधन गरेको छ । यस कवितांशमा 'तिमी यहाँ नचिन्ने भएछौ !' पदावलीको पुनरावृत्ति हरेक अनुच्छेदको अन्त्यमा आएर विषयवस्तुको अन्तर्सम्बन्धलाई जोडेको छ । यो कविताको स्थायी अंशको रूपमा पनि आएको छ । यहाँ सम्बोधकले सम्बोधितका अतीतका विषयवस्तुलाई कोट्याएर वर्तमानको उसको स्थितिलाई नियालिरहेको छ । सन्दर्भअनुसार तिमी पात्र आफ्नो जन्मस्थान छोडी अन्तै कतै बसाई सरेको म पात्रले देखेको छ । यहाँ रहुँदा, बस्दा त्यहाँका कृति, विकृति र समस्याहरूसँग पौठैजोरी खेल्दाखेल्दै उसको रसिलो शरीर पनि मुकिसकेछ । त्यहाँ उसका आँखाका ज्योति पनि सब हराइसकेका छन् । उसले विश्व देख्न सकेको छैन । ऊ त्यहाँ रुँदा रुँदै निदाएको बालकजस्तो बनेको छ । उसले त्यहाँ आफ्नो परिचय गुमाइसकेको छ । ऊ त्यहाँ कठोर कारागारको यातनाभोगीजस्तै विरक्त र बन्दी जीवन बिताइरहेको छ । कवि अथवा म पात्रका भनाइअनुसार ऊ त्यहाँ गाँस खोसिएको र बास लुटिएको आत्मव्यथाले विह्वल प्रवासी हतभागीजस्तो देखिएको छ । उसको अतीतको गौरव, धपक्क बलेको चर्किलो अनुहारमा अहिले ग्लानिका विषाक्त रेखाहरू कोरिएका छन् । पहिलेको हैसिलो मुहारमा आज विषादका धर्साहरू कोरिएको देख्दा म पात्र (कवि) खिन्न भएको छ । उसलाई सहनशील बनी आफ्नो अस्मिता गुमाएकोमा म पात्रले व्यङ्ग्य पनि प्रहार गरेको छ । त्यसैले कविताको अन्तिम अनुच्छेदमा म पात्रले तिमीलाई सम्बोधन गर्दै 'म तिम्रो गौरवगाथा कहन आएको होइन, तिम्रो पीडित छातीका पीरहरू उखेलेर चहराइरहेको घाउमा मलम लगाउन पनि आएको होइन' भन्ने भाव व्यक्त गरेको छ । म पात्रले उसको 'खोसिएको गाँस र लुटिएको बासले बनाएको खाडल पुर्न पनि आएको होइन' भन्दै केवल तिमी, तिमी (नेपाली) नै हौ कि होइनौ भनी चिन्न मात्र आएको हुँ भनेर जन्मभूमिबाट टाढिएको तथा आफ्नो अस्मिता गुमाएको तिमी (नेपाली बन्धु) लाई व्यङ्ग्यभाव प्रकट गरेको छ ।

वास्तवमा कविले म र तिमी दुई पात्र कवितामा सृजना गरी प्रवासी नेपालीका नेपालभित्र रहँदाका स्थिति र नेपाल छोडेपछिका परिस्थितिले निर्माण गरेका समस्याहरू चित्रण गरेका छन् । यस्ता सन्दर्भ, विषयवस्तु, परिवेश र कविताको आशय बुझ्नका लागि लुप्त शब्दहरूले पनि सहयोग गरेका छन् । कवितामा सरल, सरस एवम् सम्प्रेष्य भाषाको प्रयोग गरिएको छ । यस

कवितामा गद्यात्मक लयविधान भए तापनि आन्तरिक लय सबल रूपमा रहेको देखिन्छ। उचित शब्द संयोजन र शब्दहरूको पुनरावृत्तिले गर्दा लयात्मकता प्रकट भएको छ। शीर्षक, पात्र, परिवेश र विषयवस्तुका बीच सङ्गत पनि मिलेको देखिन्छ।

३.३ प्रतिज्ञप्ति सूचक र अप्रतिज्ञप्ति सूचक शब्दहरू

कोशीय अर्थ भएका शब्दहरू प्रतिज्ञप्ति सूचक शब्दहरू हुन् भने कोशीय अर्थ नभएका व्याकरणिक शब्द र संयोजी शब्दहरू अप्रतिज्ञप्ति सूचक शब्दहरू हुन्। प्रस्तुत 'नचिनिने भएछौ' कविताको संरचनामा पनि आधाजस्तै अप्रतिज्ञप्ति सूचक शब्दहरू र आधाभन्दा बढी प्रतिज्ञप्ति सूचक शब्दहरू रहेका छन्। प्रतिज्ञप्तिसूचक शब्दहरूको बीच-बीचमा अप्रतिज्ञप्तिसूचक शब्द आएर कविताको सान्दर्भिक आशय व्यक्त गर्न सहयोग पुऱ्याएका छन्। पहिलो पङ्क्तिपुञ्जमा प्रतिज्ञप्ति सूचक शब्दको अगाडि-पछाडि गरी तिमी, त, यहाँ, सब, ता, विहवल, कस्तो-कस्तोजस्ता अप्रतिज्ञप्ति सूचक शब्दहरू आई शब्दहरूबीचका अन्तर्सम्बन्धहरूलाई जोडेको देखिन्छ। तिमी पात्र नचिनिने हुनु, उसको रगत सुकिसक्नु, ज्योति हराइसक्नु, पहिचान हराएर रुँदासुँदैको बालकजस्तो बन्नु, यातनाभोगी बन्दीजस्तो हुनु आदि सन्दर्भलाई प्रतिज्ञप्तिसूचक शब्द र अप्रतिज्ञप्तिसूचक शब्दहरूको उचित संयोजन गरी वक्ताको आशयलाई प्रकट गरिएको छ।

यस कविताको दोस्रो पङ्क्तिपुञ्ज र तेस्रो पङ्क्तिपुञ्जमा पनि अप्रतिज्ञप्तिसूचक शब्दहरू धपक्क, चहकिलो, विषाक्त, वैशाखी, भैं, हँसिलो, तर, ता, अब, काला, बरु, जस्तो, तिमी, को, हौ, गौरव, सन्तप्त, सजिलै, हलुकै, गहिरो, केवल, नै, हौ, कि, तर, ता, यहाँ आदि आएका छन्। यी अप्रतिज्ञप्तिसूचक शब्दहरूले प्रतिज्ञप्तिसूचक शब्दहरूका अगाडि र पछाडि आई शब्दहरूको बीचको अन्तर्सम्बन्ध स्थापित गर्न सहयोग गरेका छन्। धपक्क बलेको, चहकिलो अनुहार, विषाक्त रेखाहरू, वैशाखी वन, हँसिलो मुहारजस्ता अप्रतिज्ञप्तिसूचक शब्दका पछाडि प्रतिज्ञप्तिसूचक शब्द आउँदा कविताको आशय सम्प्रेष्य बनेको देखिन्छ। यस कविताशमा आएको तर र बरुले संयोजीको कार्य गरेको देखिन्छ। यस कविताका पछिल्ला हरफहरूमा म पात्रको आशय अतीतबाट वर्तमानतिर तानिएको छ। विषादका काला धर्साहरू कोरिनु, सहनशील हुनु, अर्कैजस्तो हुनु, नचिनिने हुनु, सबै म पात्रले व्यक्त गरेका तिमी पात्रका वर्तमानका लक्षणहरू हुन्। यी लक्षणहरू व्यक्त गर्न अप्रतिज्ञप्तिसूचक शब्दहरूले प्रतिज्ञप्तिसूचक शब्दहरूका बीचमा अन्तर्सम्बन्ध कायम गर्न सहयोग गरेका छन्। म पात्रले 'तिमी को हौ' चिनाउन अहिले म यहाँ आएको होइन साथै तिम्रा अतीत र वर्तमान खोतल्न पनि म यहाँ आएको होइन भन्दा मात्र तिमी 'तिमी' नै हौ कि होइनौ भनी चिन्न मात्र आएको हो भनी अन्तिम पङ्क्तिपुञ्जमा व्यङ्ग्य गरेको छ। यो व्यङ्ग्यात्मक भाव बुझाउन तिमी, को, हौ, गौरव, सन्तप्त छाती, सजिलै, हलुकै, गहिरो, केवल, नै, हौ, कि, तर, ता, यहाँ जस्ता अप्रतिज्ञप्तिसूचक शब्दहरू प्रतिज्ञप्तिसूचक शब्दहरूका अगाडि र पछाडि आएर शब्दहरूका बीचमा अन्तर्सम्बन्ध स्थापित भएको देखिन्छ। वास्तवमा सङ्कथनको संरचना प्रतिज्ञप्तिसूचक शब्दहरू र अप्रतिज्ञप्तिसूचक शब्दहरूको उचित संयोजनबाट हुन्छ। सङ्कथन विश्लेषणको क्रममा प्रतिज्ञप्तिसूचक शब्दहरू र अप्रतिज्ञप्तिसूचक शब्दहरू पहिचान गरेर अध्ययन गर्दा सूक्ष्म अध्ययन गर्न सकिन्छ। शब्दहरूबिचको सशक्ति पत्ता लगाउन पनि यस्ता शब्दहरू अध्ययन गर्नु उपयुक्त हुन्छ। यसरी अध्ययन गर्दा सङ्कथनको भाषिक सन्दर्भगत अर्थ व्यक्त गर्न सजिलो हुन्छ।

४. निष्कर्ष

सङ्कथन विश्लेषणका सैद्धान्तिक अवधारणामा केन्द्रित भएर यस लेखमा 'नचिनिने भएछौ' कवितात्मक सङ्कथनको अध्ययन र विश्लेषणलाई सरल बनाउन लुप्त पदको खोजी गरी ती पदहरूका बिचमा तार्किक सम्बन्धहरू स्थापना गरिएको छ। हरेक सङ्कथन आफैमा पूर्ण तथा सम्प्रेरणात्मक हुन्छन् तर श्रोता वा पाठकले त्यसको सन्दर्भ र परिवेश स्पष्ट बुझे मात्र सही अर्थ लगाउन सक्छन्। प्रस्तुत कवितामा लुप्त पदहरू सबै राखेपछि सन्दर्भ र परिवेश स्पष्ट भएका छन्। यो कविता आफैमा पूर्ण तथा सम्प्रेरणात्मक रहेको छ।

प्रस्तुत कवितामा शब्दहरू बीचको तार्किक अन्तर्सम्बन्ध (कोहेजन) पत्ता लगाउन र शब्द-शब्दबिच सम्बन्ध स्थापित गर्न अप्रतिज्ञप्तिसूचक शब्दहरूले सहयोग गरेका देखिन्छन्। 'नचिनिने भएछौ' कवितामा रहेका शब्दहरू बीचका तार्किक अन्तर्सम्बन्ध खोजी गरी सन्दर्भगत सङ्केतअनुसार लुप्त पदहरू राखेर कविताको सान्दर्भिक परिवेश र अर्थ पहिचान गरिएको

छ । यस कविताभित्र संयोजित भएका शब्दहरू बीच तार्किक एकत्व रहेको छ । यहाँ लुप्त पदहरूको खोलुवा गर्दा वक्ता, श्रोता, विषय, परिवेश र पात्रका भावहरू पनि स्पष्ट भएका छन् । यहाँ वक्ता 'म' ले श्रोता तिमिका स्वदेशमा रहँदाका विगत र प्रदेशमा रहँदाका वर्तमान परिस्थितिहरू तुलनात्मक रूपमा प्रस्तुत गरेको भाव स्पष्ट भएको छ । कविताको विषयवस्तु फड्को नमारी सहज र सरस रूपमा, सरल भाषाशैलीमा अगाडि बढेको छ । कतिपय लुप्त पदहरू नदेखिँए पनि विषयवस्तु र सन्दर्भले सान्दर्भिक सङ्केत गरिरहेका हुन्छन् । यस कवितामा तिमि, तिम्रा, अहिले, पहिले, यहाँ, पनि, पो, मात्र जस्ता पदहरू लुप्त रहे तापनि आशयमा असर परेको छैन । हरेक सङ्कथनमा यस्ता लुप्त पदहरू हुन सक्छन् । अर्थलाई स्पष्ट पार्न अरू पदका बीचको सम्बन्ध र तिनले गरेका सङ्केतका आधारमा लुप्त पदहरू खोजी गरी स्थापना गर्न सकिन्छ । यसरी 'नचिनिने भएछौ' कविताको सङ्कथन अध्ययन र विश्लेषणबाट यहाँ प्रयोग गरिएका वक्ता, श्रोता, परिवेश तथा आशय स्पष्ट छ । विषयवस्तु सिलसिलबद्ध र लयबद्ध रहेको देखिन्छ ।

सन्दर्भसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०५६). *सामाजिक र प्रायोगिक भाषाविज्ञान*. काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६२). *समसामयिक नेपाली व्याकरण*. काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- गौतम, कृष्ण (२०७१). "डस्कोर्सको अवधारणा". सम्पा. राजेन्द्र सुवेदी. *जुगल सैद्धान्तिक नेपाली समालोचना*. काठमाडौं : जुगल पब्लिकेसन ।
- गौतम, देवीप्रसाद (२०६८/०६९). दर्शनाचार्य कक्षा नोट ।
- गिरी, अगमनसिंह (२०१६). *आत्मव्यथा*, ।
- दुङ्गेल, भोजराज र दुर्गाप्रसाद दाहाल (२०६३). *प्रायोगिक भाषाविज्ञान*. काठमाडौं : एम.के. पब्लिसर्स एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स ।
- निरौला, फणीन्द्रराज र लेखप्रसाद निरौला (सम्पा.) (२०६५). *नेपाली कविता, नाटक र साहित्यको इतिहास*. काठमाण्डौं : प्रधान बुक हाउस ।
- पौडेल, माधवप्रसाद (२०६९). *प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयामहरू*. काठमाडौं : हेरिटेज पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि. ।
- भण्डारी, पारसमणि र अन्य (२०६९). *प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयामहरू*. काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।